

№ 08 (649)
Люты 2017 года

Краязнаўчая газета

Выдаецца з красавіка 2003 года

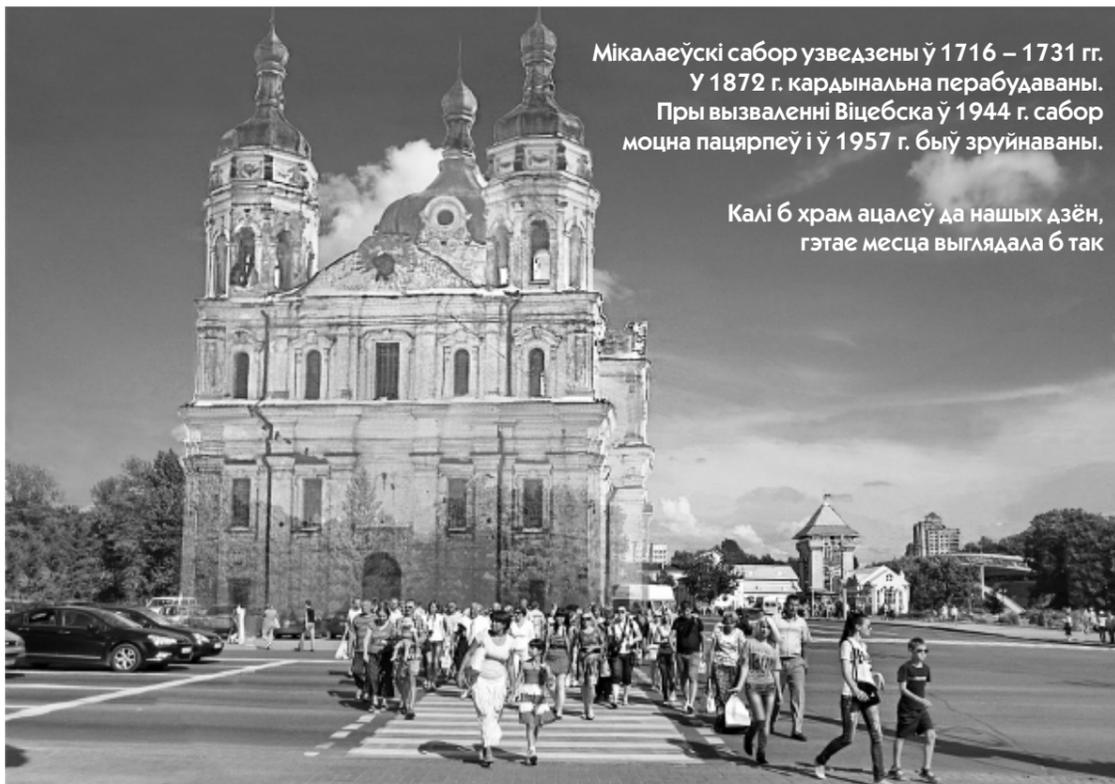
bfk.by

У нумары:

☞ **Ініцыятыва: сучасную замежную гульнію абеларусілі –** стар. 2

☞ **Развагі: шлях кнігі ад папяровай да электроннай і ... –** стар. 5

☞ **Тапаніміка: татарскія імёны ў ваколіцах Лоўчыцаў** стар. 6

Мікалаеўскі сабор узведзены ў 1716 – 1731 гг.
У 1872 г. кардынальна перабудаваны.
Пры вызваленні Віцебска ў 1944 г. сабор
моцна пацярпеў і ў 1957 г. быў зруйнаваны.

Калі б храм ацалеў да нашых дзён,
гэтае месца выглядала б так

Падрабязнасці чытайце на стар. 3

На тым тыдні...

✓ 14 лютага ў Нацыянальным цэнтры сучасных мастацтваў у межах праекта «Што ў жаночай галаве?» адкрылася **выстаўка міні-тэкстылю «Сэрцайка маё»**, прысвечаная Дню закаханых. Ідэя праекта – паказаць свет вачыма жанчынаў з дапамогай лямцу – выразнага сродку сучаснага тэкстылю.

✓ 14 лютага ў Арт-гасцёўні «Высокае места» адбылося **адкрыццё арт-праекта «Оплодотворение» творчай групы «БТР»**. Стваральнікі праекта – сябры манументальнай секцыі Беларускага саюза мастакоў. Свае творы прадставілі Глеб Отчык, Андрэй Пяткевіч, Стас Гурскі ды іншыя.

✓ 15 лютага ў Дзяржаўным літаратурна-мемарыяльным музеі Якуба Коласа адкрылася **новая стацыянарная выстаўка на сядзібе Якуба Коласа ў гаспадарчай пабудове «Склеп» і выстаўка «Якуб Колас: вядомы і невядомы» з фондаў музея Песняра**. Выстаўку наведаў міністр культуры Рэспублікі Беларусь Барыс Святлоў.

✓ 16 лютага ў Галерэі TUT.BY адбыўся **«Спеўны сход» з праграмай «Народны альбом»**. Пад акампане-

мент жывых інструментаў і з самімі стваральнікамі «Народнага альбома» Лявонам Вольскім і Міхалам Анемпадыставым удзельнікі імпрэзы праспявалі песні з легендарнага «Народнага альбома».

Распавядае М. Анемпадыстаў

На 24 лютага ў мінскай канцэртнай зале «Prime Hall» запланаваны першы за 10 гадоў паказ «Народнага альбома» ў Беларусі.

✓ 17 лютага ў Літаратурным музеі Петруся Броўкі адкрылася **фотавыстаўка «Малодосць. Беларусь»**. На экспазіцыі прадстаўлены лепшыя працы выпускнікоў адукацый-

нага курса «Фотапраект: ад ідэі да прасоўвання», які арганізавала Беларуска асацыяцыя журналістаў. Выстаўка стала вынікам працы над агульнай тэмай «Малодыя беларусы».

✓ 17 лютага ў Мемарыяльным музеі-майстэрні З.І. Азгура адбылося **адкрыццё выставачнага праекта Тамары Шэлест**

✓ 17 лютага ў Мастоцкай галерэі Міхаіла Савіцкага адкрыўся **выставачна-інтэрактыўны праект «Сустрэча з майстрам» і адбыўся «Вечар успамінаў»**, прысвечаны 95-годдзю з дня нараджэння М. Савіцкага (1922 – 2010). На выстаўцы прадстаўлены ўнікальныя жывапісныя і графічныя працы, кніжныя ілюстрацыі, фотаматэрыялы, дакументы і асабістыя рэчы мастака з фондавых калекцыяў Музея гісторыі горада Мінска. Многія з прадстаўленых працаў экспануюцца ўпершыню і яшчэ шырэй раскрываюць шматгранны геній М. Савіцкага.

✓ 22 лютага ў Нацыянальным гістарычным музеі Рэспублікі Беларусь адкрылася **выстаўка «Уладзімір Мулявін. Спадчына вялікага маэстра»**. Гэта сумесны праект Нацыянальнага гістарычнага музея, Музея Уладзіміра Мулявіна Беларускай дзяржаўнай філармоніі і Беларускага дзяржаўнага ансамбля «Песняры», ажыццёўлены пры падтрымцы генеральнага партнёра музея – кампаніі «Japan Tobacco International» у Рэспубліцы Беларусь. Дзякуючы ёй фонды Музея гісторыі тэатральнай і музычнай культуры

(філіяла Нацыянальнага гістарычнага музея) папоўнілі 17 эскізаў касцюмаў для ансамбля «Песняры». Эскізы, створаныя сябрамі Беларускага саюза мастакоў Валлянцінай Барглавай і Галінай Крываблочкинай, сталі цэнтральнымі экспанатамі. Дапаўняюць экспазіцыю нотныя рукапісы, фатаграфіі, афішы канцэртаў, эскізы касцюмаў, распрацаваныя ў свой час мастакамі Юрыем Піскуном і Вольгай Дзёмкінай, а таксама арыгінальныя канцэртныя касцюмы ўдзельнікаў ансамбля і самога маэстра. На адкрыцці выстаўкі можна было ўбачыць і двухгрыфавую гітару У. Мулявіна – любімы інструмент творцы, якім ён валодаў віртуозна.

Паб-квіз: гульня замежная, тэматыка – свойская

Сярод шматстайнасці формаў знаёмства ахво-чых з беларускай мовай, гісторыяй і культурай нашай краіны, наладжвання творчых кантактаў паміж носьбітамі беларускай мовы можна вылучыць шмат крэатыўных праектаў, што вызначаюцца вялікай эфектыўнасцю і папулярнасцю. Безумоўна, гэта і курсы «Мова нанова», і «Спеўны сход з Сержуком Доўгушавым», і ўжо традыцыйная «Беларуская дыктоўка»...

Але ёсць і такія гульнявыя формы, што здабылі сваю папулярнасць у іншых краінах, але, дзякуючы энтузіястам, творча адаптуюцца да патрэбаў асветы і папулярнага ведаў пра мову, культуру і гісторыю Беларусі.

Адной з такіх перспектывных формаў з'яўляюцца так званыя паб-квізы (англ. Pub – месца, дзе бавяць час за кувалем піва, і Quiz – віктарына). Так, мы маем справу з правядзеннем віктарынаў у пабах, кавярнях і клубах, дзе часта збіраецца моладзь, каб «затусіць». Відавочна, што задача арганізатараў – матываваць удзельнікаў камандаў да новых ведаў, да выяўлення найбольш інтэлектуальна падрыхтаваных гульцоў.

Правілы паб-квіза простыя: удзельнікі аб'ядноўваюцца ў каманды па 4 – 6 чалавек. Гульня складаецца з некалькіх тураў (да 6 – 10), у

Ідзе абмеркаванне адказаў на чарговае пытанне

якія паб-квізы, якія нацыянальнаму напаўненню гульні надаюць асаблівую ўвагу. Тут трэба адзначыць такія праекты, як «Беларуская інтэлектуальная гульня», «Варта» і іншыя. Не застаюцца ў баку ад нацыянальнай тэматыкі арганізатары паб-квіза «Імбрыкі ды Імбрычкі», якім апякуецца ініцыятар і вядучы гульні Алесь Мазанік. У адным з такіх паб-квізаў, што на пачатку лютага адбыўся ў вядомым сталічным клубе «Графіці», і паўдзельнічаў ваш карэспандэнт.

Трэба адзначыць, што ўвесь арганізацыйны працэс, ад музычнага афармлення да візуальнага суправаджэння гульні, тэматыкі пытанняў і прызоў пераможцам – гэта вынік прадуманай, руплівай працы арганізатараў. Усё скіравана на тое, каб даць удзельнікам паб-квіза больш ведаў пра матэрыяльную і культурную спадчыну беларусаў, захапіць іх стыхіяй інтэлектуальнага спаборніцтва. Нават назвы камандаў абіраюцца адпаведныя: «Шляхціц Завальня», «Хата 18 x 63», «Мроя», «Кемлівыя абібок»...

Паб-квіз, што адбыўся нядаўна, не быў выключэннем. Некалькі камандаў у прызначаны час занялі свае месцы ў клубе «Графіці». І вядучы віктарыны А. Мазанік пачаў гульню. Амаль усе яго пытанні тычыліся падзеяў нашай мінуўшчыны і гістарычнай навукі (магдэбургскага права Менска, паўстання Тадэвуша Касцюшкі, гістарычнай канцэпцыі Міколы Ермаловіча), этнаграфіі беларусаў (сімвалізму трыдцатых узораў – бога Ярылы, сімвала Сонца і інш.), айчынай літаратуры (успомнілі прозу Васіля Быкава, Івана Шамякіна, верш Міколы Ермаловіча). Таксама адказвалі на пытанні тура «Рабі пільна, ды тут будзе Вільня», што тычыліся тэатральнай тэматыкі,

айчынай папулярнай музыкі. Гучалі мелодыі, кліпы, а таксама пытанні па творчасці ансамбля «Верасы», гуртоў «Нака» і іншых выканаўцаў.

Але не трэба думаць, што паб-квіз «Імбрыкі ды Імбрычкі» – гэта абмежаваны набор пытанняў, якія пад сілу толькі нацыянальна арыентаванаму ўдзельніку. Гэта амаль так, але і спрытнасць розуму, уменне лагічна мысліць і карыстацца матэматычнымі ведамі ўдзельніку паб-квіза не зашкодзяць. Бо ў яго праграме даволі шмат пытанняў, у тым ліку і сатырычных пад назвай «Гэта Беларусь, дзетка!», звязаных з гэтымі якасцямі розуму. Да таго ж, гэта магчымасць для тых удзельнікаў і камандаў, якія яшчэ «плывуць» на пытаннях па гуманітарных ведах, набраць больш балаў, неабходных для перамогі.

Менавіта такую тактыку выкарысталі лідары паб-квіза

Анатоль МЯЛЬГҮЙ,
фота аўтара

Пераможцы – каманда «Мроя» (першы злева – А. Мазанік)

Дзе варта бываць

Пабачылі свет «Песні матчыны з Вушаччыны»

У беларускай музычнай прасторы ўжо складалася традыцыя стварэння супольных музычных праектаў – менавіта так з'явіліся альбомы «Я нарадзіўся тут», «Святы вечар», «Народны альбом». Новым праектам, які працягвае традыцыю сумеснай творчасці беларускіх музыкаў, стала складанка «Песні матчыны з Вушаччыны».

Гэты зборнік – пераасэнсаванне і аднаўленне народных песень з радзімы Рыгора Барадуліна, якія паэту ў дзяцінстве спявала яго маці. У ім сабраныя песні і вершы ў выкананні Р. Барадуліна і яго маці Акуліны Андрэеўны, аўтара і кіраўніка праекта Сержука Доўгушава, Ірэны Катвіцкай, Веры Саламонік, Ілоны Лесь, Віктара Сямашкі, гуртоў «Re1ikt», «Vuraj», «Harmonic Style Project», «Варган», хору «Салютарыс» ды іншых. Грошы на запіс дыска і падрыхтоўку канцэртнай прэзентацыі збіраліся з дапамогай краўдфандынгавага праекта

на Talaka.by. Карыстальнікі платформы актыўна падтрымалі ідэю, і праект сабраў 85% ад неабходнай сумы (2750 беларускіх рублёў).

Інтэрнэт-прэзентацыя альбома адбылася 16 лютага на сайце «Нашай Нівы». Да дня нараджэння Р. Барадуліна, 24 лютага, былі запланаваныя тры імпрэзы.

22 лютага ў «Арт Сядзібе» адбылася аўтограф-сесія, раздача падарункаў спонсарам альбома на Talaka.by, а таксама распачаўся продаж CD-дыска на symbal.by. 24 лютага «Re1ikt» прэзента-

ваў кліп на песню «Дробненькі дожджык». 26 лютага ў Палацы культуры ветэранаў (вул. Янкі Купалы, 21) адбудзецца канцэртная прэзентацыя праекта «Песні матчыны з Вушаччыны». Кошт квіткаў – 14 і 18 рублёў. Набыць іх можна ў «Арт Сядзібе», а таксама ў інтэрнэце праз анлайн-сістэму VуCard.by.

Паводле інфармацыі арганізатараў

Алесь Лютыч

якой камандам даводзіцца адказваць на некалькі пытанняў, што тычацца заяўленай арганізатарамі тэматыкі. Карыстацца мабільнымі тэлефонамі забараняецца!

Пасля абмеркавання адказ запісваецца на спецыяльна падрыхтаваныя бланкі. Пасля варыянты адказаў камандаў збіраюцца вядучым паб-квіза, і агучваюцца дакладныя адказы. Пасля падліку балаў абвешчаюцца пераможцы паб-квіза.

У нашай краіне паб-квізы праводзяцца рэгулярна. На жаль, не ўсе дастатковую ўвагу надаюць беларускай тэматыцы, не ўсе вядоўцы на сваім прыкладзе прапагандуюць родную мову. Але ёсць та-

Страчаная спадчына Віцебска ў фотапраекцыях Віктара Барысенкава

Любое старое фота ці паштоўка нясе пэўную інфармацыю, але расшыфраваць яе не так і проста. Мы можам пазнаць месца і час, калі быў зроблены здымак, заўважыць, як выглядаў той ці іншы будынак, што патрапіў у аб'ектыў, зразумець змест гандлёвых шыльдаў, адзначыць наяўнасць старадаўніх ліхтароў, каменных маставых і тэлеграфных слупоў на цэнтральных вуліцах горада. Можам разгледзець і дробныя дэталі, напрыклад, узор чыгуннай агароджы балкона, непаўторны і незаўжды згублены, ці ўмела зробленую бляхаром варонку для рыштоку. Прыцягнуць нашу ўвагу і людзі, якія патрапілі ў кадр і з цікаўнасцю ўглядаюцца ў аб'ектыў фотаапарата. Усё гэта стварае своеасаблівую і загадкавую атмасферу старога правінцыйнага горада. Але да канца прачытаць, расшыфраваць фотаздымак можна толькі тады, калі ўявіць сабе, як змяніліся гарадскія ландшафты за гэтыя гады, што сталася з тымі вуліцамі, плошчамі і храмамі.

Дапамагчы ў гэтым можа супастаўленне старых і сучасных фатаграфіяў аднаго і таго ж месца, супастаўленне мінулага і сучаснасці. Менавіта гэтым ужо некалькі гадоў займаецца краязнаўца з Віцебска Віктар Барысенкаў, вечарына якога пад назвай «Храмы Віцебска: страчаная спадчына» прайшла на пачатку лютага ў Віцебскай абласной бібліятэцы. Пад час мерапрыемства краязнаўца прадставіў больш за 170 аўтарскіх фотапраекцыяў, прысвечаных мінуламу і сучаснаму Віцебску.

«Фота-параўнанні ў апошні час сталі вельмі папулярныя, – расказаў сп. Віктар. – Сучасны ўзровень развіцця фатаграфіі і камп'ютарнай тэхнікі, універсальнасць інтэрнэту і, як вынік, даступнасць старадаўніх выяваў гарадскіх ландшафтаў дазваляюць кожнаму паспрабаваць свае сілы ў гэтым кірунку. Аднак, калі быць дакладным, спосаб супастаўлення двух фотаздымкаў аднаго і таго ж месца, знятых у розны час, не такі ўжо і новы. З кнігі нямецкіх даследчыкаў Эяль і Інэс Вайцман «Да і пасля: архітэктура катастрофы і яе дакументацыя» мы даведваемся, што першым спробам такога супастаўлення амаль столькі ж гадоў, колькі і самай фатаграфіі. Адны з найбольш вядомых сюжэтаў былі знятыя ў 1860 – 1880-я гады пад час рэканструкцыі Парыжа. Цягам 16 гадоў, пачынаючы з 1862-га, Шарль Марвіль, афіцыйны фато-

граф сталіцы Францыі, здымаў старыя парыжскія вуліцы да і пасля іх рэканструкцыі і разбурэння. Свае працы, што спосабам выканання з'яўляюцца калажамі, я лічу за лепшае называць «праекцыямі», бо «projectio» ў перакладзе з лацінскай – гэта «кіданне наперад». Цалкам сімвалічнае абазначэнне і заклік да адраджэння нашай спадчыны найвае».

У сваіх працах В. Барысенкаў імкнецца да максімальнай дакладнасці. Вывучае, калі яны ёсць, фотаздымкі культавага аб'екта, кадры нямецкіх аэраздымкаў, старыя дэрэвалюцыйныя паштоўкі, доўга выбірае правільны ракурс для кадра. На жаль, фотаздымкаў старога Віцебска да нашага часу захавалася не вельмі шмат, затое ёсць дэрэвалюцыйныя паштоўкі. Ды і на інтэрнэт-аўкцыёнах, па прызнанні краязнаўцы, можна знайсці цікавыя фотаздымкі Віцебска, у прыватнасці, яго храмаў часоў Вялікай Айчыннай вайны.

«Перад тым, як зрабіць здымак, я доўга хаджу вакол гэтага месца, – расказаў Віктар Мікалаевіч, – «малюю» ў сваёй галаве вобраз храма, уяўляю, дзе мог размяшчацца алтар, і толькі пасля гэтага прыступаю да працы на камп'ютары. На жаль, не з усіх культавых аб'ектаў, якія мы можам пабачыць на паштоўках, можна зрабіць фотапраекцыі, і на гэта ёсць некалькі прычынаў. Напрыклад, магла змяніцца трасіроўка вуліцы, дрэва ці сучасны будынак могуць не дазволіць зрабіць здымак з патрэбнага ракурсу».

Тое, што першымі на фотапраекцыях Віктара Мікалаевіча «ажылі» менавіта храмы – невыпадкова. Гэтыя культавыя аб'екты, на думку краязнаўцы, з'яўляюцца канцэнтрацыяй талентаў нашых продкаў: іканапісцаў, архітэктараў, рэзчыкаў па дрэве. А гэта азначае, што па храмах можна вывучаць гісторыю і культуру беларускага народа.

Патрэбную інфармацыю В. Барысенкаў адшуквае ў інтэрнэце, у падшыўках газет, навуковай і навукова-папулярнай літаратуры. На сёння ў «калекцыі» краязнаўцы больш за 30 фотапраекцыяў страчаных праваслаўных храмаў, каталіцкіх касцёлаў і синагогаў Віцебска.

«Фота-параўнанні – гэта спосаб вяртання ў віртуальнае мінулае з настальгічным адценнем пошуку незаўжды згубленага, – адзначае Віктар Мікалаевіч. – Старыя гарадскія ландшафты з вежамі шматлікіх цэркваў і касцёлаў хай з часам і сышлі ў нябыт, але, размешчаныя побач з сучаснымі відамі горада, яны, здаецца, ажылі. Эфект яшчэ больш узмацняецца, калі сумяціць у адным кадры мінулае і сучаснасць, упісаць у знаёмыя нам краявіды разбураныя часам і людзьмі храмы, чырвонацагляныя фасады гарадскіх асабнякоў, што сышлі ў нябыт, і, нарэшце, калі «тэлепартаваць» на вуліцы XXI стагоддзя жыхароў Віцебска стагоддзя XIX, якія яшчэ не здагадваюцца аб будучых гістарычных катастрофах. Гэты прыём абвастрае ўспрыняцце спыненага імгнення і надае здымакам новае, часам нечаканае гучанне. Згублены храм размяшчаецца на сваім гістарычным месцы, быццам ён ніколі не пакідаў яго, альбо, як варыянт, што ён адноўлены намаганнямі рэстаўратораў. І ў гэтым выпадку своеасаблівае «машына часу» пераносіць нас ужо не ў мінулае, а ў тую будучыню, надыход якой многія хацелі б убачыць, – з адноўленымі цэрквамі, касцёламі, синагогамі, капліцамі, кляштарамі, замкамі і палацамі – помнікамі нашай гістарычнай велічы. І гэта яшчэ адно сэнсавое напам'янне многіх фота-параўнанняў».

Аляксандра
АЛЯКСАНДРАВА,
г. Віцебск
Фотапраекцыі
Віктара БАРЫСЕНКАВА

Крыжаўвіжанская царква на Смаленскіх могілках (г. Віцебск)

Драўляная Траецкая царква на Пескаватыку. Пабудаваная ў 1761 г. Па-народнаму звалася «Тройца чорная». Побач знаходзіліся могілкі. Заняпалая і струхлелая за паўтара стагоддзя царква разбурылася ў 1927 г.

Спаса-Прабражэнская царква паўстала на стромкім берэзе Дзвіны ў 1813 – 1819 гг. Была не толькі прыкметнай з'явай архітэктуры класіцызму ў Віцебску, але і запамінальным вобразам на шматлікіх палотнах мастака Марка Шагала. Гэтага храма не стала ў 1950-я гг.

Гады акупацыі Віцебска з ліпеня 1941 г. да чэрвеня 1944 г. – самыя трагічныя старонкі гісторыі горада

Савецкая рэгуліроўшчыца, якая стаяла ў чэрвені 1944 г. на плошчы вызваленага Віцебска, сімвалізуе сёння нашу памяць і нашу Перамогу

Планіда, або Шэсце Скарыны

(Заканчэнне.
Пачатак у № 7)

1533 – 1584 гг. – княжанне на Русі Івана IV Васільевіча Грознага; з 1547 г. цар.

1534 г. – іспанскім шляхціцам Лаёлам для ўмацавання каталіцызму створаны манаскі ордэн езуітаў. Гэтыя манасхі (іх прынцып: мэта апраўдвае сродкі) у Беларусі, Украіне, Літве заснавалі езуіцкія акадэміі, калегіі.

1534 г. – распараджэннем караля Фердынанда I Габсбурга ў Празе закладзены каралеўскі батанічны сад. Ф. Скарына запрашаны на пасаду каралеўскага медыка і садоўніка батанічнага сада ў каралеўскім замку Градчаны. Ф. Скарына пераязджае ў Прагу, дзе служыць лекарам і вучоным-садоўнікам у караля Фердынанда.

1535 г., 4 кастрычніка – імя Ф. Скарыны апошні раз сустракаецца ў беларускіх дакументах.

1539 г., 21 ліпеня – Ф. Скарына звольніўся з пасады садоўніка. Кароль Фердынад I у сваім лісце канстатуе, што Багемская кантора выплаціла «майстру Францыску» ўсе даўгі, і паведамляе, што садоўнік быў на яго двары.

1541 г., 21 чэрвеня – пажар у Празе, у якім загінуў паўлетак Францішак, сын «доктара Руса». Магчыма, гэта быў малодшы сын Ф. Скарыны.

Не пазней 29.01.1552 г. – смерць Ф. Скарыны. Граматай Фердынанда I ад 29 студзеня 1552 г. зацверджана права Сімяона Руса, сына Скарыны, на бацькаву спадчыну.

1569 г. – утварэнне Рэчы Паспалітай, феадальнай федэратыўнай дзяржавы, у якую аб'ядналіся Польшча («Карона») і Вялікае Княства Літоўскае («Княства», або «Літва»).

1666 г. – бібліяграф С. Мядзведзеў зрабіў бібліяграфічнае апісанне асобных выданняў Ф. Скарыны.

1776 г. – звесткі пра новыя кнігі Ф. Скарыны ўвёў у друкаваны выданні Л.І. Бакмейсер.

1888 г. – выходзіць манаграфія П. Уладзімірава «Доктар Францыск Скарына».

1917 г. – адзначана 400-годдзе пачатку выдавецкай справы Скарыны.

1926 г. – выходзіць зборнік «400-лецце беларускага друку».

1926 г. – Ігнат Дварчанін абараніў у Карлавым універсітэце доктарскую дысертацыю «Францыск Скарына як культурны дзеяч і гуманіст на беларускай глебе».

1930-я гады – у Празе існавала Беларускае (Крывіцкае) культурнае таварыства імя Ф. Скарыны. У Рызе працавала школа імя Ф. Скарыны. У Радашковічах – Беларускае гімназія імя Ф. Скарыны.

1942 г. – у Італіі, у Падуанскім універсітэце, у «зале сарака» знакамітых вучоных свету, якія вучыліся тут або выкладалі, мастаком Джакама Форна зроблены партрэт-фрэска Ф. Скарыны.

1958 г. – выдадзена кніга М. Алексютовіча «Скарына, яго дзейнасць і светапогляд» – першае савецкае манаграфічнае даследаванне пра Ф. Скарыну.

1964 г., 13 красавіка – імя Ф. Скарыны нададзенае педагагічнаму вучылішчу ў Полацку.

1967 г. – у Беларусі адзначалася 450-годдзе беларускага кнігадрукавання.

9 жніўня ў Полацку закладзены помнік Першадрукару.

Друкарні выдавецтва «Навука і тэхніка» прысвоенае імя Ф. Скарыны.

Уведзены Дыплом і медаль Ф. Скарыны – вышэйшая ўзнагарода за мастацкае афармленне і паліграфічнае выкананне кніг.

Мастаком Арленам Каш-

курэвічам створаны першы медаль з выявай Ф. Скарыны. У 1979 г. латышскі скульптар Яніс Струпуліс адліў з бронзы медаль з двухбаковым адлюстраваннем. У 1985 г. медаль Скарыны з бронзы выканаў літоўскі скульптар Рымантас Даўгінтыс.

1971 г., 15 мая – афіцыйна адкрытая Беларуска бібліятэка і музей імя Францыска Скарыны ў Лондане.

1973 г. – у Полацку прайшло першае Скарынаўскае

1986 г., 30-31 кастрычніка – першыя Скарынаўскія чытанні ў Мінску.

1988 г., 17 сакавіка – Міністэрства сувязі СССР выпусціла ў паштовае абарачэнне марку, прысвечаную 500-гадоваму юбілею Ф. Скарыны, а таксама маляўнічы канверт.

1988 г., 1 чэрвеня – Міністэрства культуры БССР сумесна з творчымі саюзамі абвясціла рэспубліканскі конкурс, прысвечаны 500-гадоваму юбілею Францыска Скарыны.

1988 г., 10 жніўня – прынятая пастанова ЦК КПБ «Аб падрыхтоўцы і святкаванні 500-годдзя з дня нараджэння Францыска Скарыны».

1988 г., 23 лістапада – Прэзідыумам Вярхоўнага Савета БССР устаноўлены медаль Францыска Скарыны для ўзнагароджання работнікаў навукі, народнай адукацыі і культуры за выдатныя даследаванні гісторыі Беларусі, дасягненні ў галіне нацыянальнай мовы, літаратуры, мастацтва, кнігавыдання, культурна-асветнай дзейнасці, а таксама прапаганду культурнай спадчыны беларускага народа.

1988 г. – БелСЭ выдала энцыклапедычны даведнік «Францыск Скарына і яго час». У кнізе звыш 850 арты-

скіх стыпендыяў студэнтам за найлепшыя поспехі ў вучобе.

1989 г., 21-22 красавіка – у Гродне адбылася навукова-тэарэтычная канферэнцыя «Францыск Скарына і лёс беларускай культуры».

1989 г., чэрвень – на радзіме выдатнага беларускага асветніка-гуманіста прайшло Скарынаўскае свята кнігі, першае свята ў рамках акцыі, абвешчанай ЮНЕСКА.

1989 г., 27 чэрвеня – у Мінску адбыўся ўстаноўчы з'езд Таварыства беларускай мовы імя Ф. Скарыны.

1989 г. – Беларускае аддзяленне Савецкага фонду культуры (цяпер – грамадскае аб'яднанне «Беларускі фонд культуры») выступіла з ініцыятывай адкрыць рахунак па зборы сродкаў на помнік Ф. Скарыну.

1989 г., жнівень – у сувязі з 500-годдзем з дня нараджэння выдатнага дзеяча славянскай культуры, гуманіста і асветніка Францыска Скарыны Савет Міністраў СССР паставіў выпусціць у 1990 г. юбілейную манету з яго выявай.

Імя Францыска Скарыны прысвоена аднаму з марскіх суднаў Балтыйскага параходства.

1989 г., жнівень – БелСЭ запланавала факсімільнае выданне «Бібліі» Ф. Скарыны.

1989 г., жнівень – на пасяджэнні рэспубліканскага аргкамітэта па падрыхтоўцы і святкаванні 500-годдзя з дня нараджэння Ф. Скарыны разгледжаны прапановы па стварэнні ў Беларусі навукова-культурнага цэнтру беларускай пісьменнасці імя Францыска Скарыны.

1989 г., кастрычнік – першы ў Беларусі школьны музей вядомага гуманіста Францыска Скарыны расчыніў для наведнікаў свае дзверы ў 54-й мінскай школе.

1989 г. – Дзяржаўная прэмія БССР за 1988 год у галіне навукі прысуджана У. Анічэнку, доктару філалагічных навук, прафесару, загадчыку кафедры Гомельскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя Францыска Скарыны, – за цыкл працаў «Скарыніяна», апублікаваных у 1966–1987 гг.

1989 г. – Міністэрствам культуры Беларусі, Саюзам мастакоў і Саюзам архітэктараў, Беларускам аддзяленнем Савецкага фонду культуры (цяпер – грамадскае аб'яднанне «Беларускі фонд культуры») пры ўдзеле Мінскага гарвыканкама арганізаваны конкурс на лепшы помнік вялікаму славянскаму асветніку і гуманісту сярэднявечча Францыску Скарыну.

1989 г., лістапад – дэлегацыя БССР па запрашэнні асацыяцыі «Канада – СССР» і таварыства «Квебек – СССР» наведала Канаду. У плённай і насычанай праграме кантактаў была асаблівай сустрачка і гутарка з доктарам філасофскіх і медыцынскіх навук прафесарам Станіславам Скарынам – нашчадкам Ф. Скарыны.

(Паводле зборніка «Падарожная кніга Скарыны», Мінск, 1990)

Кракаў (гравюра XVI ст.)

свята кнігі, якое стала традыцыйным. Праходзіць штогод у жніўні-верасні.

1974 г. – у Полацку адкрыты помнік Ф. Скарыну.

1977 г. – адбыліся Фэдраўскія чытанні па тэме: «Жыццё і дзейнасць беларускага асветніка Францыска Скарыны».

1979 г. – ЮНЕСКА выдала ў Парыжы ў серыі «Выдатныя дзеячы славянскай культуры» навукова-папулярны нарыс «Францыск Скарына».

кулаў, каля 800 ілюстрацыяў.

1988 г., 30 снежня – створанае Маскоўскае таварыства беларускай культуры імя Францыска Скарыны.

1988 г. – рашэннем Савета Міністраў БССР імя Францыска Скарыны прысвоенае Гомельскаму дзяржаўнаму ўніверсітэту.

Разгледжанае пытанне аб заснаванні ў гуманітарных вышэйшых навучальных устаноў чатырох скарынаў-

Прага на старажытнай гравюры

У школах Магілёўскай вобласці пачаліся інтэрактыўныя ўрокі праекта «Чытаем па-беларуску з velcom»

Урокі роднай мовы «Чытаем па-беларуску з velcom» з вядомымі дзеячамі беларускай культуры ў якасці настаўнікаў пачаліся ў Магілёўскай вобласці. Першыя інтэрактыўныя заняткі для малодшых школьнікаў ужо прайшлі ў Горках, Асіповічах і Крычаве. У Горках у межах праекта таксама прайшла сустрэча пісьменніка, галоўнага рэдактара часопіса «Вясёлка» Уладзіміра Ліпскага са студэнтамі Горскага педагагічнага каледжа. У лютым і сакавіку да адукацыйнай ініцыятывы далучацца «Культурная сталіца Беларусі – 2017» Бабруйск і Магілёў.

«Чытаем па-беларуску з velcom» – сацыяльна-адукацыйная ініцыятыва рэспубліканскага маштабу, галоўная мэта якой – развіць цікавасць малодшых школьнікаў да беларускай мовы і літаратуры. У ёй ужо прыняло ўдзел больш за 14 000 малодшых школьнікаў з Мінска, Гродзенскай, Брэсцкай і Гомельскай абласцей. Ініцыятарам пра-

екта з'яўляецца кампанія velcom пры падтрымцы Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь.

У Магілёўскай вобласці незвычайныя ўрокі беларускай мовы і літаратуры правядуць такія ж незвычайныя настаўнікі: пісьменнік У. Ліпскі, вядучы праграмы «Падарожжы дылетанта» Юры Жыгамонт і пісьменніца-казач-

ніца Алена Масла. У пастаянны склад настаўнікаў праекта таксама ўваходзяць пісьменніцы Раіса Баравікова і Наталля Бучынская.

«Быць настаўнікам у такім праекце – адчуваць сябе патрэбным, адчуваць упэўненасць у тым, што твая справа прыносіць карысць – фармуе духоўнасць удзельцаў, – раскажаў пісьменнік, лаўрэат Дзяржаўнай прэміі Рэспублікі Беларусь, У. Ліпскі. – Бо мова, літаратура і культура ў цэлым – тое, без чаго духоўнасць прадставіць нельга. На ўроках я не ацэньваю дзяцей, а прашу, каб тыя ацанілі мяне. Гэта іх вельмі падбадзёрвае і захапляе. У такім фармаце атрымліваецца сапраўды добры дыялог пра мову і літаратуру. Так склалася, што многія стагоддзі беларуская

мова не магла фармавацца паўнаўнасна. І зараз, такімі вось маленькімі крокамі, як праект «Чытаем па-беларуску з velcom», мы адраджаем нацыянальную ідэнтычнасць, фармуем культурную спадчыну. Такія праекты – прыклад для ўсіх беларускіх кампаній».

Запрошанымі настаўнікамі праекта «Чытаем па-беларуску з velcom» часта становяцца і іншыя вядомыя дзеячы культуры, спорту, тэатральнага мастацтва. Так, у праекце ўжо бралі ўдзел Аліна Талай, Алег Страхановіч, Зміцер Ліхтаровіч, Алег Лепешанкоў і іншыя. Усяго ў Магілёўскай вобласці займаліся ўрокі беларускай мовы і літаратуры пройдуць у 25 устаноў адукацыі.

Паводле інфармацыі арганізатараў

Не хлебам адзіным

Цэнтрам ХХІV Мінскай міжнароднай кніжнай выстаўкі-кірмашу стала выстаўка «Пяць стагоддзяў беларускага кнігадрукавання», прысвечаная 500-годдзю з дня выдання Ф. Скарынам першай беларускай і ўсходнеславянскай кнігі.

Нягледзячы на прамозны прагноз па змену папяровых носбітаў інфармацыі на электронныя, традыцыйная кніга не здае сваіх пазіцыяў, і цікавасць чытачоў і попыт на кніжныя выданні штогод узрастаюць.

Паводле падлікаў арганізатараў выстаўкі, за пяць дзён працы стэнды трох дзясяткаў краінаў і разнастайныя мерапрыемствы (якіх было больш за 300) наведала каля 55 тысяч чалавек. Як ніколі, сярод наведнікаў было шмат сем'яў. Прадстаўнікі выдавецтваў адзначылі павышэнне попыту на кнігу ў параўнанні з мінулым годам, а некаторыя прадалі рэкордную колькасць асобнікаў.

Констанцін Анціпаў

Жаданне чытача набыць кнігу менавіта ў вытворцы тлумачыцца проста: беларускія кнігі ў параўнанні з расійскімі нашмат даражэйшыя, і кошт з кожным годам расце. Напрыклад, леташняе выданне твораў Якуба Коласа «Залаты прамень» выдавецтва «Мастацкая літаратура» (наклад 1 000 асобнікаў, памер да 9 ўлікова-выдавецкіх

аркушаў, без ілюстрацыяў, у мяккай вокладцы) каштуе ў выдаўца 10 беларускіх рублёў, а ў краме яшчэ даражэй. За гэтыя грошы на выстаўцы-кірмашы можна было набыць шыкоўнае расійскае ілюстраванае выданне на мелаванай паперы ў супервокладцы. Не ўсім па кішэні дзіцячыя маляўнічыя выданні, навучальная літаратура.

Але не ўсё так песімістычна. Выстаўка – кампас у кніжным моры, а каб засталася на хлеб (і на нешта да хлеба), упадабаную кнігу можна потым узяць у бібліятэцы ці адшукаць у інтэрнэце.

Як зазначыў рэктар Маскоўскага політэхнічнага дзяржаўнага інстытута друку імя І. Фёдарова доктар навук Канстанцін Анціпаў, у агульным аб'ёме кнігадруку Расіі бясспрэчнае лідарства па аб'ёме накладу належыць дэтэктывам. Але апошнім часам попыт на іх значна паменшыўся, як і на іншую забаўляльную літаратуру, белетрыстыку. Затое ўзрасла цікавасць да гістарычнай літаратуры, дакументальных выданняў, класікі. У праўдзіваці гэтых выснаваў можна было пераканацца на кірмашы. Хоць са стэндаў беларускіх дзяржаўных выдавецтваў (па маім назіраннях) больш куплялі дзіцячую літаратуру.

Паводле паведамлення К. Анціпава, сёння папяровы кнігадрук бясспрэчна пераважае. Доля электронных кніг у Заходняй Еўропе блізу 12 – 13%, у ЗША яна найбольш высокая – да 18%. Але апошнія два гады рост вытворчасці электронных кніг прыпыніўся, а ў некаторых краінах трэці год запарэзка змяншаецца. Па папяровых выданнях наадварот – у свеце растуць як колькасць найменняў, так і наклады. Паводле дадзеных федэральнага агенцтва друку Расіі, за апошнія 8 гадоў назіраецца рост да 5,5% у год. Кніга трывала займае сваё месца на паліцах кніжных крамаў, бібліятэк, у сістэме адукацыі.

У ЗША цягам апошніх 15 гадоў актыўна скупляюць кнігі з усяго свету, папаўняючы імі бібліятэчныя фонды Бібліятэкі Кангрэса ЗША і ўніверсітэтаў. Попытам карыстаюцца нават працы У.І. Леніна, савецкія энцыклапедыі і г.д. З 2015 г. у некаторых штатах ЗША выкарыстанне электронных кніг забаронена на падставе навуковых дадзеных пра шкоду электронных фармацатаў для здароўя. Нават увайшоў ва ўжытак новы дыягназ іх карыстальні-

Алесь Разанав

Пасол Вялікабрытаніі Фіёна Гіб пад час адкрыцця кніжнай выстаўкі-кірмашу

каў – «інфармацыйная амнезія».

К. Анціпаў называе сённяшні час папяровым рэнесансам (пра што сведчыць рост друку рэпрэнтных выданняў) і заўважае, што аблічбоўка ўсяго сусветнага кніжнага фонду немагчыма і бессэнсоўная таму, што прылады для фармавання тэкставай інфармацыі вельмі хутка змяняюцца: электронная кніга на-

раджаецца, каб адразу састарэць і памерці. Электронныя формы недаўгавечныя. Ён упэўнены: лічбавая цывілізацыя – тупіковы шлях развіцця.

Бліжэйшыя 10 – 15 гадоў друкаванае слова будзе адным з галоўных рэсурсаў існавання краіны і нацыі, здольнай да развіцця і ўзнаўлення ведаў, тэхналогіяў, уласнай ідэнтычнасці, культуры. Без друкаванага слова гэта немагчыма.

Р.С. Галоўныя высновы ад «кірмашовых» уражанняў: па-першае – кнігадрук павінен быць у цэнтры ўвагі дзяржавы;

па-другое – любым чынам захаваць бібліятэкі і не страціць бібліятэчныя фонды краіны – скарбонкі захавання генетычнага культурнага кода, бо гэта адзін са складнікаў яе нацыянальнай бяспекі.

*Наш кар.
Фота Наталі КУПРЭВІЧ*

«Князь Муртуза Мурза Багатырэвіч Лоўчыцкі з добрай волі сваёй...»

З даўніх часоў для тых з татараў-мусульманаў, хто не меў моцы ці сродкаў адправіцца да свяшчэннай мячэці Каабы, была магчымаць накіравацца ў беларускую Меку – да магіль пастушка Эўліі Контуса ў Лоўчыцы, што знаходзіцца прыкладна за 7 км ад Навагрудка ў бок Ліды.

Згодна з паданнем, Лоўчыцкі мусульманскі прыход быў заснаваны каля 1420 года – ён самы старадаўні на землях былога Вялікага Княства Літоўскага.

Цікава, што жылі ў недалёкім ад Наваградка фальварку Лоўчыцы, куды пераехалі з Рэпіхава, бацькі знакамітага філамата Яна Чачота.

Тапаніміка

З часу ўзнікнення не губляе для татараў гэтае месца сваю знакаваць і трываласць. Найперш вылучаецца найменне, што не пазначанае на карце, – Лоўчыцы. Геаграфічная назва месца – вёска Катошышы, аўтобусны ж прыпынак – вёска Байкі. Але працягвае перадавацца і мацуецца ў памяці новых пакален-

Жонка Яся Карыцкага, аднаго з апошніх прадстаўнікоў гэтага роду ў Лоўчыцах

няў старадаўня назва, што ўзнікла ад назвы мястэчка за некалькі кіламетраў ад Катошышаў. Былое найменне як удзячная памяць! Гэта код сувязі з абраным папярэднікамі месцам. Перайначыць назву – парушыць традыцыю. Перайначаная назва раўназначная зруйнаванаму храму.

Чым далей ідзе час, тым большую павагу і ўдзячнасць выклікаюць у нашых сэрцах прадстаўнікі татарскага дваранскага роду – уладальнікі атрыманых за вайсковую службу земляў у ваколіцах старажытнага Наваградка і якія ўзялі сабе прозвішча Лоўчыцкія. Многія сведчанні атрыманыя з архіўных даследаванняў гісторыка Станіслава Думіна. **390 гадоў таму** 12 лютага 1627 г. Ісуп Тактамышавіч Багатырэвіч Лоўчыцкі запісаў: «Пакойны дзед мой – князь Муртуза Мурза Багатырэвіч Лоўчыцкі з добрай волі сваёй на мячэць сваю Лоўчыцкую на набажэнства ў тым іменні Лоўчыцкім на розных месцах прызначыў зямлю...».

Уладальніцы лоўчыцкіх фальваркаў

Дакументы зямельных цяжбаў сведчаць аб уладальніках мясцовых абшараў: у 1674 г. уступалі ў спрэчку князі Лоўчыцкія і Карыцкія, а праз пэўны час

Працяг цыкла публікацыяў. Пачатак у №№ 11, 14, 16–17, 24, 26 за 2016 г., № 3 за 2017 г.

у 1747 г. – Уланы, Даўгялы, Беякі, Буцацкія.

З канца XVII ст. Лоўчыцамі валодаюць наступныя татарскія роды: Рудніцкія, Буцацкія, Казякоўскія, Лебедзі, Карыцкія.

Род Карыцкіх – адзін са знакамітых у гісторыі Вялікага Княства Літоўскага і Рэчы Паспалітай. Многія з прадстаўнікоў роду спачываюць на Лоўчыцкім мізары. Сярод іх – Іван Карыцкі, яго жонка і некалькі сыноў (усяго ў сям’і Івана Карыцкага было васьмёра дзяцей). Унікальнае надмагілле («пераламаны дуб») на месцы пахавання загінула ў маладым узросце ў ваеннай кампаніі рускай арміі Захарыя Іванавіча Карыцкага.

Дакументы, звязаныя з землеўладальнікамі Мінскай губерні, даследаваў Зміцер Дрозд і па выніках сваіх даследаванняў падрыхтаваў вельмі каштоўныя выданні, што ахопліваюць перыяд ад 1876 да 1917 г. У Лоўчыцах у 1911 і 1914 гг. 64 дзесяціны зямлі належалі Карыцкай Ганне Захар’еўне¹. Карыцкія жылі ў Лоўчыцах у міжваенны перыяд і нават пазней.

Лоўчыцкая мячэць

На лоўчыцкім мізары знаходзіцца адноўленая мячэць. І сёння гэтае месца не губляе, а набірае моц і энергетыку! І таму ўзвядзенне мячэці на месцы раней існай, але разбуранай часам, здаецца нам справай вечнасці. Узвядзены мячэці на месцы ранейшых, мы тым самым працягваем злучаць людзей з гэтым месцам.

Лоўчыцкая мячэць была закладзеная ў 1588 г. Яна вылучалася тым, што ў свой час гэта была джама-мячэць: тут штодзённа ажыццяўлялася хутба – богаслужэнне за халіфаў. У перадваеннай Польшчы Лоўчыцкая мячэць была ўнесена ў спіс помнікаў, што ахоўваюцца дзяржавай.

Зрабіць канчатковыя высновы пра архітэктурную Лоўчыцкую мячэць магчыма будзе, азнаёміўшыся з працамі М. Крычынскага «Гісторыя мячэцяў у Лоўчыцах» («Татарскае жыццё», 1936 г., № 5)

Старыя надмагілі (з правага боку помнік на месцы пахавання З. Карыцкага)

і Міхаіла Дзмітрыеўскага «Паданне пра Лоўчыцы (татарская вёска ў Мінскай губерні)», надрукаваная ў «Віленскім весніку» (1861 г., № 43).

У 1820 г. мула лоўчыцкі Ахмед Леановіч у мемарандуме да расійскіх уладаў паведаміў, што мячэць была збудаваная ў 1688 г. згодна з прывілеем караля Рэчы Паспалітай. Апісанне мячэці выглядае так: «Драўляная, зрубная. У плане прамакутная, з невялікім прырубам ад увахода; і асобна вылучаным мінарэтам; дах ламаанай формы чаты-

Лоўчыцкая мячэць пасля рэстаўрацыі (выгляд да 2015 г.)

рохсхільны з вежай пасярэдзіне, крытай бляхай»².

Станіслаў Крычынскі лічыць, што менавіта гэтая мячэць пабудаваная ў 1688 г. Значыцца, папярэдняя, 1558 г., ці згарэла, ці занябдала і была разабраная.

У XVIII ст. фармуецца свайго роду дынастыя мулаў (імамаў) Асановічаў. У мінскім архіве захавалася метрычная кніга канца XVIII – пачатку XIX ст. Звесткі з яе сведчаць, што лоўчыцкія мулы абслугоўвалі татарскае насельніцтва большасці суседніх гарадоў, вёсак і мястэчак, нароўні з тым, што ў Наваградку таксама ёсць мячэць. Мусульманскі прыход у Лоўчыцах, на чале якога сталі мулы, функцыянаваў на працягу XIX і пачатку XX ст.

Улетку 2000 г. пачалася рэстаўрацыя мячэці. Асноўны цяжар лёг на плечы кіраўніка Навагрудскай абшчыны Алі Шэгідзвіча. 29 чэрвеня 2001 г. прайшло першае набажэнства. Улетку 2002 г. на месцы разбуранай часам драўлянай мячэці паўстала новая, адрэканструяваная згодна з былой. Урачыстае адкрыццё адбылося 5 ліпеня 2002 г. у прысутнасці гасцей не толькі з усёй Беларусі, але і Крыма, Турцыі, Польшчы, Літвы, Расіі.

У 2015 г. пад кіраўніцтвам вельмі зацікаўленага ў захаванні і перадачы моладзі спадчыны свайго народа імама аб’яднанай Навагрудскай абшчыны Якуба Александровіча быў адноўлены дах мячэці, добраўпарадкаваны мізар.

Людзі сыходзяць, месца трымае памяць

Катошышы, як і многія вёскі Беларусі, паступова губляюць сваіх насельнікаў. Працяглы час тут заставаўся жыць два татарыны. Перадапошні жыхар Катошышаў Якуб Сцяпанавіч Асановіч (нар. 1932 г., Катошышы) памёр 1 студзеня 2016 г., пахаваны 2 студзеня на Лоўчыцкім мізары.

Так сталася, што апошні татарын з

Катошышаў 85-гадовы Іосіф Александровіч быў прызваны Богам у адзін дзень з дзвяцятым Прэзідэнтам Ізраіля Шымонам Перэсам. Бацька Іосіфа-Юзіка быў апошнім перадваенным імамам старой мячэці. Іосіф Ях’янавіч добраахвотна прыглядаў за мізарам і адрэканструяванай на ім мячэцю, якія былі бачныя з вокнаў яго драўлянага дома. Як большасць з яго пакалення, адслужыў у арміі, працаваў большую частку жыцця на адным месцы – у электрасетках. На развітанне з ім прыехалі татары з Навагрудка і Іўя, калегі па працы на чале з кіраўніком. Жонка-беларуска і дачкі зрабілі ўсё, каб развітанне з нябожчыкам і адпяванне адбылося згодна з мусульманскім абрадам. І. Александровіч пахавалі на Лоўчыцкім мізары.

Лоўчыцы – наша памяць і неацэнная каштоўнасць

Удзельнік паўстання пад кіраўніцтвам Тадэвуша Касцюшкі камандзір палка Перадавой аховы Мустафа Ахматовіч у бітве пры Мацяевіцах супраць рускіх войскаў быў смяротна паранены. Цела камандзіра было перавезенае салдатамі ў Лоўчыцы, дзе ён быў пахаваны на мізары. Тут жа магіль генерала Мацея Туган-Мірза-Бараноўскага, генерала Аляксандра Паўтаржыцкага, удзельнікаў вызваленчых паўстанняў 1794, 1830 – 1831, 1863 – 1864 г.

Лоўчыцам вызначаная роля музейная. Спадзяемся, што з цягам часу ў памяшканні мячэці будзе створаны аддзел-экспазіцыя музея гісторыі беларускіх татараў. Адзін са стэндаў гэтай экспазіцыі будзе прысвечаны знакамітаму герою паўстання пад кіраўніцтвам Т. Касцюшкі, легендарнаму генералу Юзефу Беляку, ураджэнцу Лоўчыцаў, сыну уладальніка часткі Лоўчыцаў Самуэля Беляка.

Разалія АЛЕКСАНДРОВІЧ

¹ Дрозд, Д. Землевладельцы Минской губернии (1900 – 1917). С. 268.

² Kryczyński St. Tatarzy litewscy. Próba monografii historyczno-etnograficznej. Rocznik tatarski. 1938. T. 3.

Легенды вандроўных шляхоў

Жонка для Кадука

Мой суразмоўца – нізенькі каржакаваты лысаваты дзядуля. Кусаю вялікі антонаўскі яблык, якім ён мяне пачаставаў, і да болю знаёмы пах, здаецца, разліваецца па ўсёй вуліцы.

– Як даўно тое было? – пачынае дзядок. – А было гэта так даўно, што вунь той паміраючы дуб, каля крайняй хаты, пад час гэтай гісторыі быў зялёным падлеткам і хваўся ад суровых зімаў у хмызняку-падлеску, набіраючыся моцы і ўлады над ваколіцай.

Адзін добры чалавек аўдавеў і застаўся з чатырма малымі на руках. Пасумаваў ён пасумаваў колькі часу ды і ўзяў у хату новую гаспадыню. Па гаспадарцы дапамога патрэбная? Патрэбная. У хаце, у полі яшчэ адны рукі не пашкодзяць? Не пашкодзяць. Ды і жаночая ласка дзецям неабходная. Але такой брыдкай бабы свет белы не бачыў. Дзяцей бедных па вуглах паразганяла, а ад мужа патрабаваць пачала, каб той дабра хатняе прадаваў і ёй усялякае адзенне ды ўпрыгожанні набываў. Як стаў гаспадар адмаўляцца, дык яна яго пачала збіваць. Дзеці заступіліся, дык яна ім торбы ў рукі ды за дзверы – жабраваць, грошы збіраць мачысе на патрэбы.

Калі скончыліся ўсе хоць крыху каштоўныя рэчы, стала нягодніца патрабаваць скаціну ды птушку, рэчы гаспадарскія, плугі ды бароны на кірмаш везці ды мяняць на ўпрыгожанні розныя і вопратку багатую.

Многа ці мала трываў няшчасны гэтыя здзекі, але аднойчы адважыўся з дому збегчы, каб утапіцца. Дзяцей, можа, людзі добрыя ў няшчасці не пакінуць, дадучь дзе пераначаваць, ды хлеба куска не пашкадуець.

А была каля вёскі, калі ісці напрамку праз лес, багна непраходная, – стары паказаў у бок, з якога я прыехаў. – Хто ў яе трапляў – дадому, няшчасны, ніколі ўжо не вяртаўся. А гаспадарыў і запраўляў усімі справамі нядобрымі ў гэтым страшным месцы, як кажучь старажылы, балотны цар – Кадук. Хто яго бачыў, адразу на месцы паміраў. Але шмат хто чуў жудасны лямант яго пасля таго, як злыдзень ва ўладанні свае душу чалавечую забіраў.

Дык вось. Пайшоў наш пакутнік да балота, зайшоў у самае непразлазнае месца, па грудзі ў дрыгву забраўся ды стаў чакаць, пакуль яго цар балотны ў цёмную глыбіню зацягне. А Кадук тым

часам па ўладаннях сваіх хадзіў ды ад няма чаго рабіць звяроў і птушак пужаў. Глядзіць нячыцік, што нейкі чалавек сам у ягоным балоце патапіцца хоча, без яго, бач, дазволу. Не да спадабы прыйшлася такая самастойнасць чалавечая Кадука. Схапіў мужыка за валасы ды на бераг выкінуў. А той выратаванню не ўзрадаваўся – толькі глыбей у багну залез. Кадук небараку на бераг – той, настырны, назад у багну імкнецца, ды так настойліва, што Кадук не на жарт зазваваў. Дый чалавек стаміўся, сеў на купіну ды заплакаў. Стала балотнаму цару цікава, чаму

гэты небарака так гаруе, што жыццё скончыць не атрымаеца. Абярнуўся Кадук старым дзядком ды пачаў распытваць, ад каго ці чаго чалавек так хоча са светам белым развітацца. А той нічога і не ўтойваў, як на споведзі, усё раскажаў, горам сваім падзяліўся.

Кадук яго ўважліва выслухаў і адразу ж пачаў зайздросціць, што ў мужыка такая пачвара ёсць, бо сам пачвараю быў не лепшай. А яшчэ на той час быў цар балотны ўдаўцом, а сярод кікімараў прыдворных не знайшлося той, якая б яму даспадобы была. А тут, глядзі, шчасце само прыйшло яму ў рукі, дакладней, забралася ў ягонае балота.

– Дапамагу я табе ў тваім горы, – сказаў Кадук, вярнуўшы свой сапраўдны выгляд. І дамовіліся яны, што чалавек назбірае колькі журавінаў ды занясе іх дадому, пакажа шкадлівай бабе. Так мужык і зрабіў. А ў хаце, калі высыпаў журавіны на стол, сталі ягады каштоўнымі камянямі прыгажосці небывалай, сцены вяскімі каляровымі запырскаяўшы. Неадкладна адправіла кабету мужыка зноў на балота з вялікім кошыкам, каб багацця дармавога больш пры-

несці. Але гэтым разам ягады засталіся ягадзі, а гаспадар патлумачыў, што цар балотны падорыць бабе каштоўнасцяў колькі тая захоча, але для гэтага ёй самой трэба на балота пайсці, уладанні Кадука наведаць. Спачатку баба не пайшла. На камяні ўсё глядзела, перад люстэркам прымярала ды любавалася. Але сквапнасць, скажу табе, – страшная справа. І вось неяк раніцай узяла яна два вялікія кошыкі, мяшкоў колькі ды і пайшла ў бок балота.

Што і як там адбылося, сведкаў няма. Ды толькі не адну ноч страшны шум, свіст ды ля-

мант стаялі над балотам, па ваколіцы разносіліся. Відаць па ўсім, сіла нячыстая вяселле спраўляла. Пашанцавала, нарэшце, Кадука – знайшоў да сябе падобную пачвару. А можа, шкадлівая баба на балоце свае парадкі навесці намагалася. Як бы там ні было, ды толькі назад яна так і не вярнулася. А мужык забраў сваіх дзяцей дадому. Сталі яны не лянучыся працаваць у полі, гаспадарку павялічваць, ды жылі без зайздрасці.

– Дык я ўязджаў у вашу вёску з таго боку, але ніякага балота там не бачыў, – за сумняваўся я.

– А яго там і няма, – дзядок прыжмурыўся і зірнуў на мяне. – Меліярацыя ж была. А які сэнс? Засяваць палі – адно мучэнне. Трактары ды машыны дагэтуль у зыбкіх месцах зацягвае. Помсціць Кадук. А ты, відаць, мне не паверыў, – пашкадаваў мой суразмоўца. – Справа твая. Дарма на цябе час патраціў... Чуеш, парася вішчыць, есці просіць. Пайду я. А ты з'язджай, мілок, пакуль цямянец не пачало. Ды па баках надта не азірайся: дарога праз балоцістыя месцы насыпаная, вузкая...

Уладзімір ЦВІРКА
Пераклад на беларускую мову
Кацярыны БАЛАШ

Творчасць нашых чытачоў

Вера ДЫДЫШКА

Рапсодыя

Музыка Мікалая Сокала

*Белы снег ідзе над Белай Руссю.
Штосьці незямное ў гэтым ёсць:
Так прыгожа скрозь, што я баюся
Патрывожыць гэту прыгажосць.*

*Белыя-бялуткія пярэны
Засцілаюць ціхую зямлю,
І напеў міжволі льецца дзіўны:
– Беларусь, як я цябе люблю!*

*Белаю заснежана смугою,
Свецішся пясчотнай чысцінёю,
Родная зямля,
Мілая зямля,
Беларусь любімая мая!*

*Папрашу дазволу ў зямліцы,
Ціха белы снег крану рукой,
Каб да прыгажосці далучыцца,
Каб з'яднацца з роднаю зямлёй.*

*Белаю заснежана смугою,
Свецішся пясчотнай чысцінёю,
Родная зямля,
Мілая зямля,
Беларусь любімая мая!*

Зіма

*Зіма яшчэ свой рэй вядзе
Са снегам, завірухаю.
У белы свет у белы дзень
Пайду зіму паслухаю.*

*Мяцель казыча, у твар сячэ,
Пяе і свішча, колецца,
Зарадам снегамым яшчэ
Па дахах б'е, свавольніца.*

*Сняжынак цэлы легіён
Віхура гоніць белая.
Руку працягнеш – а далонь
Ужо заледзянелая!*

*Мяцель пад грукат, свіст і гік
Скрозь бель сваю развесіла.
Стаю, нібыта снегавік,
А ўсё роўна – весела!*

*Зіма ўмее весяліць
І не дае маркоціцца.
І кроў гарачая кіпіць,
І жыць, і верыць хочацца!*

Фота Уладзіміра ПУЧЫНСКАГА

Адказы на крыжаванку, змешчаную ў № 7

Уздоўж: 1. Ігнат. 6. Люты. 8. Віхура. 10. Юнак. 11. Твор. 12. Маршалак. 15. Фарс. 16. Заяц. 17. Імя. 18. Паля. 19. Лета. 20. Лёд. 22. Букі. 23. Ікра. 24. Грамніцы. 27. Туба. 29. Гран. 31. Раманс. 32. Хата. 33. Музей.

Упоперак: 2. Гон. 3. Аск. 4. Літр. 5. Трал. 7. Юхт. 9. Францыя. 10. Юзэфа. 13. Граматыка. 14. Замалёўка. 19. Лібрэта. 21. Шапэн. 25. Адам. 26. Іена. 28. Акт. 29. Гну. 30. Але.

Сакавік

1 – Гінцбург Аляксандр Ільіч (1907, Рагачоў – 1972), кінааператар, рэжысёр, заслужаны дзеяч мастацтваў Беларусі і Расіі – 110 гадоў з дня нараджэння.

1 – Шмакаў Фёдар Іванавіч (1917 – 2009), акцёр, рэжысёр, народны артыст Беларусі і СССР, лаўрэат Дзяржаўнай прэміі Беларусі (1968), лаўрэат спецыяльнай прэміі Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь (2000) – 100 гадоў з дня нараджэння.

1 – Мартавіцкі Віктар Ігнацьевіч (1927 – 1988), вучоны-гісторык, педагог, заслужаны работнік вышэйшай школы Беларусі – 90 гадоў з дня нараджэння.

1 – Стрыха Ганна Іванавіч (1937, Гродзенскі р-н), дзеяч самадзейнага мастацтва, хормайстар, педагог, заслужаны работнік культуры Беларусі – 80 гадоў з дня нараджэння.

1 – Перлін Уладзімір Паўлавіч (1942), вялянчэліст, дырыжор, педагог, заслужаны артыст Беларусі, узнагароджаны ордэнам Ф. Скарыны, ордэнам Акадэмічных пальмаў (Францыя) – 75 гадоў з дня нараджэння.

1 – Урукіна Надзея Іванавіч (1957, Добруш), дзеяч самадзейнага мастацтва, харограф, заслужаны дзеяч культуры Беларусі, уладальніца знака Міністэрства культуры Рэспублікі Беларусь «За ўклад у развіццё культуры Беларусі» – 60 гадоў з дня нараджэння.

3 – Бітва на Нямізе (1067), адна з першых бітваў пачатку феадальнай раздробленасці Русі – 950 гадоў з пачатку правядзення.

3 – Цадроўскі Ян (1617, Салігорскі р-н – 1688 ці 1682), грамадска-палітычны дзеяч Вялікага Княства Літоўскага, пісьменнік-мемуарыст – 400 гадоў з дня нараджэння.

3 – Кавалёнак Уладзімір Васільевіч (1942, Крупскі р-н), лётчык-касманаўт, вучоны ў галіне ваенных навук, генерал-палкоўнік авіяцыі, двойчы Герой Савецкага Саюза (1978, 1981), Герой ГДР (1978), Герой Манголіі (1981), узнагароджаны многімі ордэнамі Беларусі і СССР – 75 гадоў з дня нараджэння.

Дзе каханне, там і прыгажосць

Уздоўж

1. «Вецер вее, павявае, // Шыбачкі хістаюцца. // Прыйдзе мілы, пацалуе – // ... зліпаюцца» (прып.). 4. «А яшчэ ў пасёлку дзяўчаты! // Нібы ..., пралескі вясной. // Край каханья ў нас – непачаты!» З верша А. Анісовіча «Путчына». 10. Жанчына без каханья, што ... без водару (сіцылійская прык.). 11. «... жа з дзеўкамі жартуе, // Ну проста смех ажно бярэ! // То ён знянацку пацалуе, // То хустку з галавы здярэ». З паэмы «Тарас на Парнасе». 12. «А ... ты мой, // Маё ты аздоб'е: // Вочы рабы, як у жабы, // Галава, як доўбня» (прып.). 13. Паглыбленне ў сцяне. 15. Абаронца жанчынаў (перан). 16. ... да Евы заляцаўся, а ўсе вінаватыя (прык.). 20. Прыгажуня (разм.). 21. Бацька быў ..., і дзеці ў вадуд глядзяць (прык.). 22. Ніжняя частка адзежыны. 23. Тытул вышэйшага дваранства ў Іспаніі да 1931 г. 25. Багаты Аўдзей: поўна ... дзяцей (прык.). 26. «Ён трымае далоні каханай, // І ... згарае, // А дзяўчына з усмешкай у вочы яму зазірае». З верша А. Хацкевіч «Слова "Кахаю"». 29. «Ой ты, ..., ... маладая, // Падманулі ..., забралі з сабою». Жаночае імя; з беларускай народнай песні. 33. «Усякая ... каханню толькі ўзмацняе яго». У. Шэкспір. 35. Жаночае імя або музычны інтэрвал. 36. У адданага сэрца цудоўныя ... (нарвэжская прык.). 37. «Вой, мамачка, ... мяне спадабаў, // А ён жа мне ды гаршчок чак дараваў. // А я яму за гаршчок – масла, // Каб ён мяне цалаваў часта» (прып.). 38. «Першая ... каханья: у мужчын – ня-смеласць, у жанчынаў – смеласць». В. Гюго.

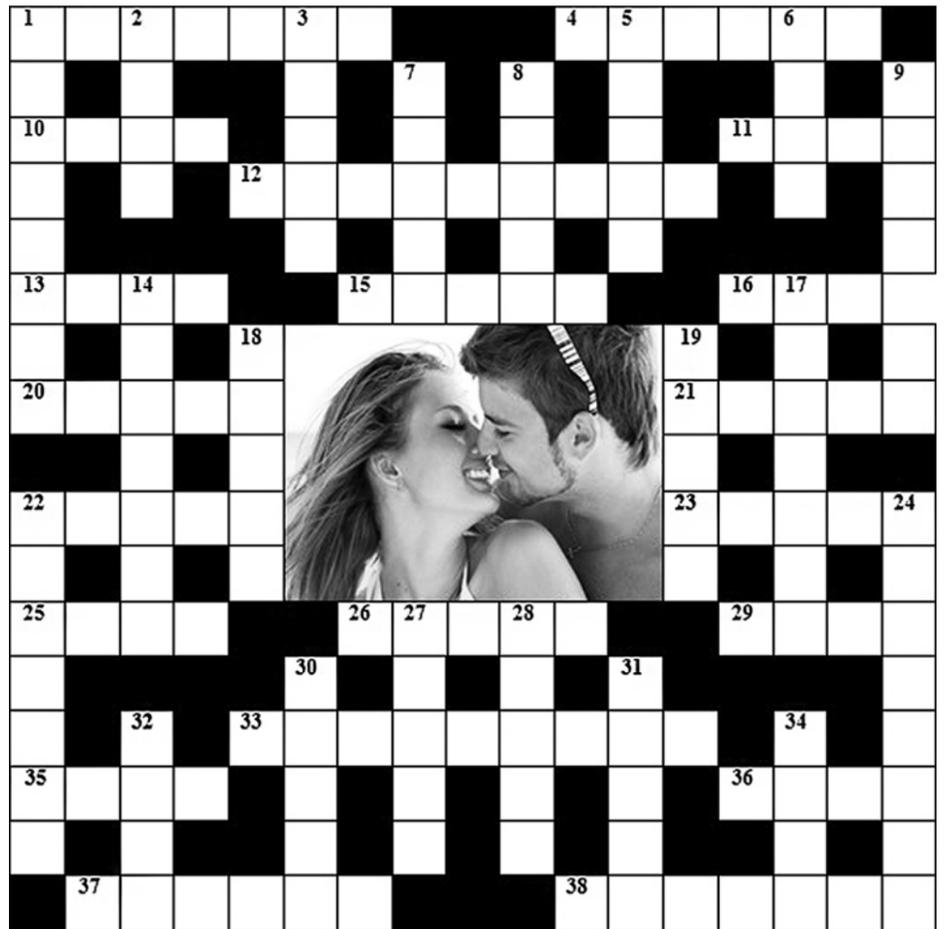
Упоперак

1. «А чырвоны конік // Жарыў у ...». З вершаванай казкі Якуба Коласа «Рак-вусач». 2. «Дай жа, ..., кавалера // Ды падмае мыслі». З беларускай народнай песні «Чабарок». 3. Пакаёвая печ. 5. Любоўныя адносіны паміж жанчынай і мужчынам (разм.). 6. То не ..., што з кумам не піла (прык.). 7. Жаночыя ... і ранішні дождж

высыхаюць аднолькава хутка (партугальская прык.). 8. Каса – дзявочая ... (прык.). 9. «Не забыцца ... асалоды, // Што дарыла некалі любоў». З верша Р. Рэўтовіч «Зніклі цені». 14. Фехтавальшчык на шпагах. 17. Дзе каханне, там ... і прыгажосць (прык.). 18. Любіш ..., любі і халадок (прык.). 19. «А той ... // Ходзіць да падругі». З беларускай народнай песні «Як хацела мяне маці». 22. На ... замок не навесіш (прык.). 24. Ёсць мёд – будучы і

мухі, ёсць ... – будучы і жаніхі (прык.). 27. Лакафарбавы матэрыял. 28. Зацукраваны плод. 30. У старажытным Рыме апякунка сямейнага ачага і ахвярнага агню. 31. Вылучэнне каго-, чаго-небудзь з якога-небудзь асяроддзя. 32. «Цалаваў Алёну ... над ракой». З песні «Ручнікі» (сл. В. Вярбы, муз. М. Пятрэнкі). 34. Гора табе, ..., каля цябе карова коле (прык.).

Склаў Лявон ЦЕЛЕШ

Малая краязнаўчая энцыклапедыя

(Пачатак у № 1 за 2003 год)

ПАЛАЧА́НЕ – частка ўсходнеславянскай групы крывічоў, што ў IX ст. насяляла тэрыторыю сучаснай Віцебскай і поўнач Мінскай абласцей. На поўдні межавалі з дрыгавічамі, на паўднёвым усходзе са смаленскімі крывічамі, на поўначы і ўсходзе – з ізборскімі крывічамі і наўгародскімі славянамі, на захадзе з лета-літоўскімі плямёнамі. Паводле «Аповесці мінулых гадоў» назву атрымалі ад р. Палаты – прытока Заходняй Дзвіны. На думку некаторых даследчыкаў, палачане – саюз плямёнаў, што вылучыліся з крывіцкага аб'яднання плямёнаў з цэнтрам у Полацку, ад якога і атрымалі сваю назву. Стварылі адно з раннях тэрытарыяльна-палітычных аб'яднанняў, якое дало пачатак Полацкаму княству (першай дзяржаве на тэрыторыі сучаснай Рэспублікі Беларусь). Самыя старажытныя археалагічныя помнікі – доўгія курганы і паселішчы ў Полацку, Віцебску, Лукомлі.

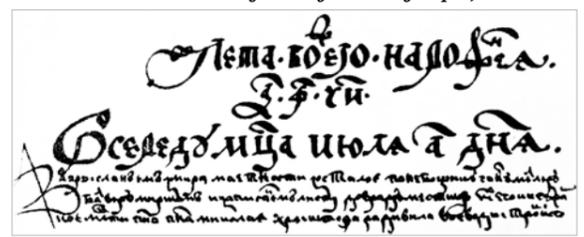
Палачане. Рэканструкцыя твару па чэрапе (з курганныага могільніка ў в. Домжарыцы Лепельскага раёна)

ПАЛАЧА́НІН – беларускае выдавецкае таварыства ў Вільні ў 1910-я гг. Звесткі пра заснавальнікаў не выяўленыя. Вядома, што выдала зборнік гумарыстычных вершаў А. Паўловіча «Снапок» (1910) і паэму Т. Шаўчэнка «Кацярына» ў перакладзе Х. Чарнышэвіча (рэдактар перакладу Янка Купала, 1911).

ПАЛА́ЦІ – у колішняй сялянскай хаце насціл з дошак, на якім спалі. Лакальная назва палаткі. Мацаваліся пры сцяне каля печы – адным канцом на яе ляжанцы, другім – на двух жалодках з перакладзінай на прыбітай да сцяны ці падвешанай да бэлькі планцы, жэрдцы (ашэтак). У наш час выйшлі з ужытку.

ПАЛЕАГРА́ФІЯ (ад грэч. *palaios* – старажытны + ...графія) – дапаможная гісторыка-філалагічная дысцыпліна, што вывучае гісторыю пісьма, заканамернасці развіцця графічных формаў літараў, пісьменных знакаў, шрыфтоў, а таксама помнікі старажытнай пісьменнасці з мэтай прачытаць іх, вызначыць аўтара, час і месца стварэння, аўтэнтнасць. Даследуе пісьмы матэрыялы і прылады пісьма, тып пісьма,

вадзяныя знакі на паперы, арнаменты, мініяцюры, афармленне пераплётаў. Цесна звязаная з дыпламатыкай, геральдыкай, сфрагістыкай, храналогіяй, тэксталогіяй, мовазнаўствам, філіграналогіяй. Асобная галіна палеаграфіі – крыптаграфія – вывучае графіку сістэмаў тайнапісу. Адзін з аб'ектаў палеаграфіі – берасцяныя граматы. Паводле сістэмы пісьма, алфавіта і мовы падзяляецца на грэчаскую, лацінскую, славянскую, арабскую, армянскую, грузінскую, кітайскую, індыйскую ды інш. Славянская палеаграфія (падзяляецца на глагалічную і кірыліцкую) вывучае старажытныя, напісаныя пераважна кірыліцай, рукапісы рускіх, беларусаў, украінцаў, балгараў, сербаў. Паводле тыпу пісьма адрозніваюць устаў, паўустаў, скораніс, вязь. (Заканчэнне артыкула ў наступным нумары)

Выпіс з кнігі шляхетных бурмістраўскіх Віленскага магістрата, 1598 г.